

Мавзӯ: Дастрасӣ ба хизматрасониҳои молиявии рақамӣ ва
имконияти таъсиси низоми ҳисобкунии шумораи
истифодабарандагони нодири маҳсулоти молиявӣ (бо тақсимои
дахлдори маълумот аз рӯйи ҷинс, синну сол, шаҳр/деҳот ва ғайра), аз
ҷумла таҳлили таҷрибаи кишварҳои дигар ва арзёбии талаботи
техникӣ ва дигар талаботҳо
(дар мисоли кишварҳои Созмони Ҳамкориҳои Шанхай)

Муқаддима

Инфрасохтори рақамӣ дар кишварҳои Созмони ҳамкории Шанхай.....	5
Таҷрибаҳои беҳтарин дар таъмини дастрасӣ ба хизматрасониҳои молиявии рақамӣ дар СҶШ	6
Чумҳурии Ҳиндустон.....	6
Низоми пардохт дар Чумҳурии Ҳиндустон.....	7
Интерфейси ягонаи пардохт (UPI) ҳангоми фаъол кардани пардохтҳои рақамӣ.....	8
Низоми тахфифи қарзи дебиторӣ дар Чумҳурии Ҳиндустон.	10
Асбори рақамии Бонки марказии Ҳиндустон (CBDC).....	12
Чумҳурии Қазоқистон.....	13
Рушди экосистемаи инфрасохтори молиявии рақамӣ дар Чумҳурии Қазоқистон.....	13
Чумҳурии халқии Хитой.....	15
Юани рақамӣ (e-CNY) – асбори рақамии Бонки марказии Чумҳурии халқии Хитой.....	15
Чумҳурии Қирғизистон	17
Соми рақамӣ: пули рақамии Чумҳурии Қирғизистон	17
Таза Коом 2040: Барномаи табдили рақамӣ	17
Низомҳои пардохти Чумҳурии Қирғизистон	18
Чумҳурии исломии Покистон.....	18
Стратегияи низоми пардохти миллии Чумҳурии исломии Покистон.....	18
Raast: Низоми пардохти ғаврии Чумҳурии исломии Покистон	19
Федератсияи Россия.....	20
Рубли рақамӣ: Асбори рақамии Бонки марказии Россия	20
Низоми ягонаи биометрӣ	20
Профили рақамӣ	22
Чумҳурии Узбекистон	23

«Хумо» низоми пардохти Ҷумҳурии Узбекистон	23
HUMORay	24
Ҷумҳурии Тоҷикистон	25
Стратегияи миллии фарогирии молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2022-2026	25
Портали «Равзанаи ягона» - Низоми иттилоотии «Равзанаи ягона» РЯ.....	26
Маркази ягонаи мушаххаскунӣ - SMART ID.....	26

Шарҳи умумӣ

Дастрасӣ ба хизматрасониҳои молиявӣ рақамӣ маънои истифодаи хизматрасониҳои молиявӣ рақамиро барои ноил шудан ба ҳадафи фарогирии молиявӣ дорад. Он воситаҳои рақамиро барои фарогирии табақаҳои аз ҷиҳати молиявӣ камбизоат, инчунин қишрҳои аҳолии ба таври кофӣ таъминнабуда бо номгӯии хизматрасониҳои расмӣ молиявӣ ва маҳсулотро дар бар мегирад, ки талаботи онҳоро ба таври дастрас, бехатар ва шаффоф қонеъ мегардонад.

Дастрасӣ ба хизматрасониҳои молиявӣ рақамӣ барои зудтар ва васеътар истифода намудани хизматрасониҳои расмӣ молиявӣ кумак мекунад. Платформаҳои рақамӣ дар муқоиса бо "моделҳои анъанавӣ" чандир ва камхарҷ буда, метавонанд барои муштариёни гуногун маҳсулот/хизматрасониҳои фармоишӣ ва камхарҷ, аз ҷумла қулай, ҳамчунин шароитро барои васеъ намудани имконияти иқтисодии занон, ҷавонон ва қишрҳои осебпазири ҷомеа, ва соҳибкории хурд фароҳам оваранд. Фарогирии молиявӣ ба технология асосёфта, дар муайян кардани муваффақияти кишварҳо дар ноил шудан ба Ҳадафҳои Рушди Устувор ба монанди аз байн бурдани камбизоатӣ, баробарии гендерӣ, доштани кори шоиста ва рушди иқтисодӣ, навоарӣ ва коҳиши нобаробарӣ то соли 2030 нақши муҳим хоҳад дошт. Ҳамин тариқ, дастрасӣ ба хизматрасониҳои молиявӣ рақамӣ дорои имконияти тағйир додани вазъи ҷомеа мебошад.

Рушди босуръати технологӣ дар даҳсолаи охир суръати густариши фарогирии молиявиро вусъат бахшиданд. Тибқи гузориши Global Findex Бонки Ҷаҳонӣ дар соли 2021, ҳиссаи калонсолоне, ки пардохтҳои рақамиро анҷом медиҳанд ё мегиранд, аз 35 фоиз дар соли 2014 то 57 фоиз дар соли 2021 афзоиш ёфтааст.

Дар солҳои охир рақамикунонӣ низ пешрафтҳои назаррас ба даст овардааст ва фаъолияти иқтисодии маҷозӣ дар давраи пандемияи COVID ба рақамикунонӣ такони иловагӣ медиҳад. Дар гузориши Global Findex 2021 қайд мегардад, ки аз 18 фоизи калонсолони кишварҳои рӯ ба тараққӣ, сеяки онҳо пардохтҳои коммуналии худро мустақиман аз суратҳисоб пардохт кардаанд ва бори аввал аз оғози пандемияи COVID-19 ин корро амалӣ намудаанд.

Дар кишварҳои Созмони Ҳамкории Шанхай (СҶШ), ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ба он шомил мебошад, дастрасӣ ба

хизматрасонии молиявӣ бар асоси технологияҳо рушд ёфта, вале дар ҳолати дастрасии гуногун қарор дорад.

Дар Ҳиндустон, амалиёти пардохти чаканаи рақамӣ бо ҷорӣ кардани интерфeyси ягонаи пардохт (UPI) шохиди тағйирёбии намунаҳо шуданд. Намунаҳои дигар низоми пардохти фаврӣ дар Федератсияи Россия, ширкатҳои қарзии P2P/Marketplace дар Ҷумҳурии халқии Хитой мебошанд. Баъзе кишварҳои СҶШ ба татбиқи асборҳои рақамии Бонки марказӣ шуруъ карданд.

Омӯзиши дастрасӣ ба фарогирии рақамии молиявӣ ташаббусҳои асосии сиёсат, таҷрибаҳои беҳтарин, омӯзиши мисолҳо ва таърихи муваффақият дар кишварҳои СҶШ дар соҳаи дастрасӣ ба хизматрасонии молиявии рақамиро нишон медиҳад. Дар он ташаббусҳои мухталифи кишварҳои СҶШ нишон дода шуда, татбиқи онҳо инъикос ёфтааст.

Инфрасохтори рақамӣ дар кишварҳои Созмони ҳамкории Шанхай

Технологияи рақамии боэътимод ва миқёспазир талаботи асосӣ барои ҳар як кишвар ҷиҳати рушди дастрасӣ ба хизматрасонии молиявии рақамӣ мебошад. Дастрасӣ ва нархи арзони Интернет ва телефонҳои мобилӣ, инфрасохтори мушаххаскунии шахсият, шабакаҳои гуногуни пардохт ва ҳамохангсозии онҳо, унсурҳои ҷудонашавандаи инфрасохтори васеътари рақамӣ мебошанд. Кишварҳои Созмони ҳамкории Шанхай (СҶШ) суръати гуногуни таъсиси экосистемаи боэътимоди инфрасохтори рақамиро ҷорӣ намудаанд.

Солҳои охир дар баъзе кишварҳои СҶШ ҷиҳати густариши низоми пардохтҳои чакана пешрафти инқилобӣ мушоҳида мегарданд. Баъзеи онҳо тавассути муттаҳид кардани воҳидҳои гуногуни инфрасохтор як шабакаи устувори инфрасохтори рақамӣ сохтанд. Масалан, дар солҳои охир, модели "India Stack", ки дорои сатҳи мушаххаскунӣ, пардохти мувофиқ ва маълумот мебошад, дар густариши пардохтҳои рақамӣ дар Ҳиндустон ва мутаносибан суръат бахшидан ба дастрасии хизматрасонии рақамии молиявӣ нақши муҳим гузоштааст.

Дар давлатҳои СҶШ суръати интернет дар Хитой нисбат ба дигар кишварҳо баландтар аст. Аз нуқтаи назари дастрасӣ бошад,

интернет тавассути маълумоти мобилӣ дар Ҳиндустон нисбат ба дигар кишварҳо хеле арзонтар аст.

Дар маҷмуъ, мушаххаскунии шахсият, пардохтҳо ва маълумот се рукни инфрасохтори рақамӣ мебошанд. Пайвастшавӣ ва алоқамандӣ байни ин се сатҳ барои бунёди экосистемаи устувори инфрасохтори рақамӣ муҳим мебошад.

Дар баробари бартарихо инфрасохтори рақамӣ, дастрасӣ ба хизматрасонии молиявии рақамӣ якҷанд мушкилоти асосиро ба миён меорад. Инҳо амнияти киберӣ, ҳифзи муштариён, миқёспазири, набудани саводнокии рақамӣ, мушкилоти маҳдудшавии рақамӣ ва қатъшавӣ, махфияти маълумот ва ҷойгиршавии он, инчунин набудани чорҷӯбаи мувофиқи ҳуқуқӣ, мақомоти танзимкунанда ва назоратро дар бар мегиранд. Кишварҳои СҲШ барои ҳалли ин мушкилот аллакай стратегияҳои бисёрҷониба таҳия кардаанд. Масалан, кишварҳои СҲШ дар стратегияҳои миллии фарогирии молиявии худ барои ҷимояи муштариён ва механизми баррасии шикоятҳо диққати махсус додаанд.

Таҷрибаҳои беҳтарин дар таъмини дастрасӣ ба хизматрасонии молиявии рақамӣ дар СҲШ

Ҷумҳурии Ҳиндустон

Дар солҳои охир, инфрасохтори рақамии Ҳиндустон, ки бо номи «India Stack» маъруф мебошад, як омили калидӣ дар рафъи камбудии фарогирии молиявӣ ва тағйир додани манзараи бахши бонкӣ ва молиявӣ дар ин кишвар гардидааст. Сегонаи JAM - Янг Дхан, Аадҳаар ва телефони мобилӣ - блоки асосии бунёди инфрасохтори рақамии Ҳиндустон мебошад. India Stack - ин маҷмуи интерфайсҳои кушодаи барномасозии амалӣ ё API -ҳо ва молҳои ҷамъиятии рақамӣ мебошад, ки ба ҳукуматҳо, корхонаҳо ва таҳиягарон имкон медиҳанд, ба низоми мушаххаскунии рақамӣ, пардохт ва идоракунии маълумот оммавӣ пайваст шаванд. API-ҳои зерин қисми асосии Stack-и Ҳиндустонро ташкил медиҳанд, яъне: Aadhaar, як низоми умумимиллии мушаххаскунии рақамӣ барои азнавмушаххаскунӣ, e-Know Mister ё e-KYC, e-Sign, UPI ва Aadhaar Enabled Payments Systems ё AEPS барои амалиёти молиявӣ мебошанд.

Низоми пардохт дар Ҷумҳурии Ҳиндустон

Дар Ҷумҳурии Ҳиндустон низомҳои зиёди пардохт мавҷуданд, ки инҳоро дар бар мегиранд: ҳисоббаробаркунии умумии вақти воқеӣ (RTGS), интиқоли кредитӣ (Интиқоли миллии маблағҳои электронӣ (NEFT), кредити миллии автомати клиринг (NACH), хадамоти пардохти фаврӣ (IMPS), интерфейси ягонаи пардохт (UPI)), дебетҳои мустақим (NACH Дебет), низоми пардохтӣ бо Aadhaar фаъолшуда, пардохтҳои кортҳо, пули электронӣ (кортҳои пешпардохт/ҳамёнҳо), пардохти векселҳо (Низомии пардохти Билл Бхарат), пардохти боҷ (ҷамъовариҳои миллии электронии пулакӣ).

Мақсади асосӣ аз он иборат аст, ки ҳар як истифодабаранда бо имконоти пардохти электронии бехатар, боэътимод, фаврӣ, қулай, дастрас ва арзон таъмин карда шавад. Ҳиндустон ҳамчун яке аз пешвоёни ҷаҳонӣ дар соҳаи пардохтҳои чакана бо маҳсулоти инноватсионӣ эътироф шудааст, ки на танҳо ба қабули бештари пардохтҳои рақамӣ имконият дод, балки ба афзоиши босуръати пардохтҳои рақамӣ мусоидат намуд. Ин ҳолат тавассути чораҳои зерин барои осон кардани дастрасӣ ба хизматрасонии молиявии рақамӣ имконпазир гардид:

а) Дастрасӣ ба низомҳои пардохт: Дар Ҳиндустон бисёр низомҳои пардохтии шабонарӯзии мавҷудбудаи дастрас (24x7x365), низомҳои мутамаркази пардохтӣ (RTGS ва NEFT), ки аз ҷониби Бонки захиравӣ идора карда мешаванд, самаранокии экосистемаи пардохтро зиёд намуда, инчунин ба васеъшавии дигар низомҳои пардохт (NACH ва ғайра) мусоидат намудааст.

б) Нархи дастрас: Барои пешниҳоди хизматрасонии пардохти дастрас, таҳвилгарони хизматрасонӣ чунин сохторҳои нархгузорино муқаррар мекунанд, ки шаффоф ва дастрас буда, дастрасии аҳолиро ба хизматрасонии низоми пардохтӣ маҳдуд намекунанд.

в) Дастрасӣ ба инфрасохтори қабули пардохтҳо: Бонки захиравии Ҳиндустон бо мақсади васеъ намудани инфрасохтори қабули пардохтҳо (ҳам нақдӣ ва ҳам ғайринақдӣ (рақамӣ)) дар саросари кишвар бо таваҷҷӯҳ ба марказҳои сатҳи III то VI ва дигар ноҳияҳои дурдасти мамлакат, Фонди рушди инфрасохтори пардохтҳо (PIDF) таъсис дода, фаъол намудааст. Фонд барои субсидия ба эквайерҳо барои ҷойгиркунии инфрасохтори қабули пардохтҳо дар нуқтаи фурӯш (PoS) истифода мешавад, то ки экосистема аз ҳолати эмиссия ба ҳолати қабул гузарад ва ин барои

зиёд кардани изи рақамӣ ва ба ин васила амиқ кардани пардохтҳои рақамӣ муҳим мебошад.

г) Огоҳ будани муштарӣ: Воридшавӣ ва қабули пардохтҳои рақамӣ бояд бо саводнокии рақамӣ асос ёбад. Дар робита ба ин, як қатор ташаббусҳо (масалан, барномаҳои e-BAAT) оид ба мубодилаи иттилоот дар бораи ҷанбаҳои гуногуни низоми пардохтҳои электронӣ амалӣ карда мешаванд. Илова бар ин, дар доираи барномаи пешрафтаи худ, Бонки захиравии Ҳиндустон маводи иттилоотии рақамиро дар васоити ҷопӣ, воситаҳои ахбори оммаи аудиовизуалӣ ва дар интернет, "RBI Saes" истехсол ва паҳш мекунад. Нақшаи омбудсмении транзаксияҳои рақамӣ шикоятҳоро дар бораи муомилоти рақамӣ аз ҷониби ҳам бонкҳо ва ҳам ташкилотҳои танзимшавандаи ғайрибонкӣ пешбинӣ мекунад.

Интерфейси ягонаи пардохт (UPI) ҳангоми фаъол кардани пардохтҳои рақамӣ

Интерфейси ягонаи пардохт ё платформаи UPI дар Ҷумҳурии Ҳиндустон дар низоми пардохтҳо инқилоб ба вуҷуд овард. Низоми шабонарӯзӣ дастрас аст ва ба шумо имкон медиҳад пардохтҳоро тавассути смартфонҳо бо истифода аз суроғи виртуалӣ бе ифшои реквизитҳои суратҳисоби бонкӣ анҷом диҳед.

Осонии пайваستшавӣ ва дастрасӣ тавассути барномаҳои ғайримустақим ё барномаҳои мустақим имкон дод, ки UPI барои муомилоти «шахс ба шахс» (P2P) ва «шахс ба фурӯшандагон» (P2M) дар кишвар зуд қабул карда шавад. То моҳи декабри соли 2022, 50 миллион фурӯшандагон ба UPI пайваст шуданд, ки ин усули пардохтро дар ҳама гӯшаҳои кишвар, аз ҷумла фурӯшандагони кӯчагӣ, мағозаҳои кирана, инчунин дар деҳот истифода намуданд. Аз замони таъсиси UPI ба он тақрибан 320 миллион истифодабарандагони нодир пайваст шудааст. Танҳо дар моҳи январи соли 2023 тавассути UPI 8,04 миллиард амалиётҳои суратҳисобӣ ба маблағи 13 триллион рупия коркард шудааст.

Барои васеъ кардани дастрасӣ, UPI бо хусусиятҳои гуногун мучахҳаз шудааст, ба монандӣ:

а) Қарорҳо дар заминаи телефонҳои амалкунанда

- Платформаи UPI барои татбиқи UPI123Pay, ҷиҳати дастрас намудани хизматрасонии рақамӣ барои беш аз 400 миллион истифодабарандагони телефони мобилӣ дар саросари кишвар фаъол

карда шудааст.

- UPI123Pay чор имконоти гуногунро дар бар мегирад, ки дар поён нишон дода шудааст:

1) Функцияҳои ба замимабарнома асосёфта: Дар телефони мобилӣ замимабарномае насб карда шудааст, ки тавассути он баъзе аз функцияҳои UPI, ки дар смартфонҳо мавҷуданд, метавонанд дар телефонҳои мобилӣ дастрас шаванд.

2) Занги бечавоб: Ин ба истифодабарандагони телефони мобилӣ имкон медиҳад, ки ба суратҳисоби бонкии худ дастрасӣ пайдо кунанд ва амалиёти муқаррариро, аз қабилӣ қабул, интиқоли маблағ, хариди муқаррарӣ, пардохти векселҳо ва ғайра тавассути занги бечавоб ба рақами дар идораи фурӯш номбаршуда анҷом диҳанд. Харидор занги даромадро барои тасдиқи амалиёти суратҳисобӣ тавассути ворид кардани PIN UPI қабул мекунад.

3) Ҷавоби интерактивии овозӣ (IVR): Пардохти UPI тавассути рақамҳои пешакӣ муайяншуда IVR аз истифодабарандагон талаб мекунад, ки занги бехатарро аз телефони худ ба рақами пешакӣ муайяншуда расмиёти оғози UPI-ро амалӣ намоянд ва амалиёти молиявиро бе пайвасти интернет анҷом диҳанд.

4) Пардохтҳои бе тамос дар асоси садо: Ин мавҷҳои садо барои таъмини интиқоли маълумот дар ҳама гуна дастгоҳ бе тамос ва мустақиллона истифода бурда мешавад.

б) UPI Lite

Таҳлили маълумоти амалиётҳои суратҳисобӣ нишон медиҳад, ки 54 фоизи амалиётҳои суратҳисобӣ тавассути UPI камтар аз 200 рупия буданд, ки муваффақияти онро нишон медиҳад. Бо вучуди ин, чунин амалиётҳои камхарҷ нерӯ ва захираҳои зиёди низомро истифода мебаранд, ки баъзан боиси норухати муштарӣ бо сабаби ноқомии амалиётҳои суратҳисобӣ сабаби мушкилоти пайвастшавӣ мегардад. UPI Lite – ин роҳи ҳалл барои маблағҳои хурд тавассути ҳамён «дар дастгоҳ» дар дохили барномаи UPI мебошад, ки захираҳои низоми бонкҳоро бе тағйир додани таҷрибаи амалиётҳои суратҳисобӣ сарфа мекунад.

в) Пайваст кардани кортҳои кредитӣ ба UPI

Амалиётҳо дар UPI тавассути пайваст кардани ҳисобҳои пасандозҳо/ҳисобҳои ҷорӣ (CASA) бо истифода аз кортҳои дебетӣ ба замимабарномаи UPI содда карда шуданд. Барои тавсеаи минбаъдаи

истифодаи UPI, зарур доништа шуд, ки маҳсулоти молиявӣ/асбобҳое, ки метавонанд ба UPI барои коркарди пардохт пайваст шаванд, васеъ карда шаванд. Инфрасохтори интиқоли UPI дар муқоиса нисбат ба инфрасохтори интиқоли PoS барои кортҳо васеъ паҳн шудааст. Пайваст намудани кортҳои кредитӣ ба UPI зарурияти истифодаи дастгоҳҳои PoS-ро аз байн бурд. Ҳамчунин, фурӯшандагони бештарро ҷалб кардан мумкин аст, зеро арзиши низоми QR нисбат ба PoS камтар аст.

г) Коркарди чиптаҳо бо дебити якблока ва бисёрблока

UPI дорои функцияҳои мебошад, ки коркарди чиптаҳо барои муомилоти такрорӣ, инчунин функцияи як блок ва дебити ягонро фароҳам меорад. Ҳар моҳ зиёда аз 70 000 чиптаҳои пардохти автоматӣ коркард карда мешавад. Имкониятҳои UPI мумкин аст васеъ карда шаванд, то ба муштарӣ имкон диҳад, ки бар зидди фурӯшандагон бо роҳи нигоҳ доштани маблағ дар суратҳисоби бонкии худ барои мақсадҳои мушаххас чиптаи пардохт таъсис диҳад, ки ҳангоми зарурат метавонад аз он пардохт намояд.

Бо мақсади баланд бардоштани дараҷаи эътимод ба амалиётҳои суратҳисобӣ, азбаски фурӯшандагон кафолати пардохтҳои саривақтиро мегиранд ва маблағҳо дар суратҳисоби муштарӣ то таҳвили воқеии мол ё хизматматрасинӣ боқӣ мемонанд, дар UPI функцияи маҳдудкунии яккарата ва хориҷкунии бисёркарата ҷорӣ карда шудааст. Интизор меравад, ки ин функция имконияти пардохтҳои тиҷорати электрониро ба таври назаррас беҳтар месозад.

д) UPI барои ҳиндуҳои ғайрирезидент (NRI) ва онҳое, ки ба Ҷумҳурии Ҳиндустон ворид мешаванд

Барои он ки NRI аз UPI истифода баранд, дастрасӣ ба UPI барои ҳиндуҳои ғайрирезидент, ки рақамҳои мобилии байналмилалии ба ҳисобҳои NRE/NRO алоқаманд доранд, осонтар шудааст. Илова бар ин, ба нақша гирифта шудааст, ки ба ҳамаи сайёҳоне, ки вориди Ҳиндустон мешаванд, ҳангоми дар кишвар буданашон ба UPI барои пардохтҳои тиҷоратӣ (P2M) дастрасӣ пайдо кунанд. Аввалан, ин интихоб ба сайёҳони кишварҳои G20 бо сабти ном дар фурӯдгоҳҳои байналмилалии интихобшуда паҳн карда мешавад.

Низоми таҳфифи қарзи дебиторӣ дар Ҷумҳурии Ҳиндустон

Ба таъхир афтодани пардохт аз ҷониби харидорон - ин як мушкили доимие мебошад, ки корхонаҳои хурд (микроорганизатсия),

хурд ва миёна (минбаъд - КХХМ) рӯ ба рӯ мешаванд, ки ба қобилияти онҳо барои анҷом додани амалиёти ҳаррӯза таъсири манфӣ мерасонад. КХХМ одатан таъминкунандагони ширкатҳои бузург мебошанд ва аз ин рӯ, аз пардохтҳои саривақтии ин ширкатҳо вобастаанд. Таъхири пардохт аз ширкатҳои бузург гардиши воситаҳои пулиро ба корхонаҳои хурду миёна коҳиш медиҳад, ки ба мушкилоти пардохтпазирӣ оварда мерасонад ва ба сармоягузориҳои дарозмуддати онҳо таъсир мерасонад.

Бо мақсади ҳалли мушкилоти таъхири пардохтҳои КХХМ, Бонки захиравӣ дар соли 2014 Системаи тахфифи қарзҳои тиҷоратиро (минбаъд - TReDS) ҷорӣ намуд. TReDS як нақшаи инноватсионии маблағгузорӣ мебошад, ки технология барои тахфиф кардани суратҳисобҳо ва фактураҳо истифода мешавад. Ин платформаи электронӣ мебошад, ки дар он қарзҳои дебитории КХХМ ба харидорон (корпоратсияҳои калон, корхонаҳои давлатӣ, муассисаҳои давлатӣ ва ғайра) тавассути маблағгузориҳои сершумор бо нархҳои рақобатпазир тавассути механизми музояда маблағгузорӣ карда мешаванд. Дар айни замон се ташкилот платформаро идора мекунад, аз ҷумла: Биржаи дебиторҳои Ҳиндустон Ltd. (RXIL), A.TREDS Ltd. ва Mynd Solutions аз ҷониби RBI иҷозатнома дода шудааст.

Ворид шудан ва амалиёт дар платформаи TReDS барои ҷонибҳои манфиатдор дар робита ба пардохти зудии векселҳои КХХМ, ки асосан мушкилоти пардохтпазирӣ онҳоро ҳал мекунад, механизми соддатар ва муассири гардиши воситаҳои пулиро барои харидорон фароҳам меорад, то дар давоми 45 рӯз супориши пурраи пардохтро ба фурушанда анҷом диҳанд, ба сабук кардани бори гарони ҳалли баҳсҳо дар бораи саривақт пардохт накардани пардохтҳои мақомоти давлатӣ мусоидат мекунад, инчунин шаффофияти танзими ҳисоббаробаркуниро зиёд намуда, мониторинги қарзи кредиторӣ ҳукуматро осон мекунад.

Барои таҳкими минбаъдаи ин ташаббус, ҳукумат сабти номи TReDS-ро барои ҳама корхонаҳои тиҷоратӣ ва ширкатҳои бахши давлатӣ бо гардиши беш аз 5 миллиард рупия ҳатмӣ намуд. Ба ҳолати 30 сентябри соли 2022, дар платформа 6,3 миллион ҳисобнома-фактураҳо тахфиф карда шуданд, ки дар маҷмӯъ 1,35 триллион рупияро ташкил медиҳад.

Илова бар ин, Бонки захиравӣ дар изҳороти сиёсати рушд ва танзим дар баробари сиёсати пулию қарзӣ, ки 8 феввали соли 2023 эълон шудааст, зарурати такони иловагӣ барои TReDS эълон намудааст. Суғурта дар TReDS иҷозат дода мешавад. Ин ба маблағгузорӣ/тахфиф шудани қарзи кредиторӣ аз харидорон новобаста аз рейтинги кредитии онҳо мусоидат мекунад. Мутаносибан, ба ширкатҳои суғурта иҷозат дода мешавад, ки дар TReDS ҳамчун “иштирокчии чаҳорум” ба ғайр аз фурӯшандагон, харидорон ва маблағгузорони KXXM ширкат кунанд.

Ҳамаи ташкилотҳо/муассисаҳои, ки мувофиқи Қонуни танзими факторинг, ҳуқуқи бо факторинг кор карданро доранд, онҳо ба сифати маблағгузор барои иштирок дар TReDS иҷозат дода мешаванд.

Амалиётҳо дар бозори дуҷумдараҷа ҳоло дар платформаҳои TReDS дастрас хоҳанд буд. Ин ба маблағгузорон имкон медиҳад, ки дар ҳолати зарурӣ дар доираи як платформаи TReDS портфели мавҷударо ҳолӣ намуда, воситаҳои пулиро ба дигар маблағгузорон гузаронанд.

Асҳори рақамии Бонки марказии Ҳиндустон (CBDC)

Бонки захиравӣ лоиҳаҳои озмоишии CBDC (e₹)-ро барои ҳолатҳои мушаххаси истифода оғоз намудааст.

(e₹-W): Нахустин озмоишии Rupee Digital - Сегменти яклухт (e₹-W) 1 ноябри соли 2022 оғоз шудааст. Намунаи истифодаи ин лоиҳаи озмоишӣ ҳисоббаробаркуниҳои муомилот дар бозори дуҷумдараҷаи коғазҳои қиматноки давлатӣ мебошад.

(e₹-R): Аввалин лоиҳаи озмоишӣ барои рупияи рақамии чакана (e₹-R) 1 декабри соли 2022 эълон шуда, дар Мумбай, Деҳлӣ, Бангалор ва Бхубанешвар бо иштироки муштариён дар Гурӯҳи истифодабарандагони пӯшида (CUG) ва фурӯшандагон оғоз гардидааст.

Дар раванди лоиҳаи озмоишӣ эътимоднокии тамоми чараёни таъсис, паҳн ва истифодаи рупияи рақамӣ дар вақти воқеӣ санҷида мешавад ва дониши аз ин таҷриба гирифташуда дар лоиҳаҳои ояндаи озмоишӣ пеш аз оғози ниҳой истифода мешаванд.

Интизор меравад, ки CBDC масъалаҳои мавҷудаи марбут ба фарогирии молиявиро ҳал мекунад, аз ҷумла: инфрасохтори маҳдуди мавҷуда - махсусан дар минтақаҳои дурдаст, алоқаи заиф, мавҷуд набудани маҳсулоти махсус, монеаҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ, набудани ҳамгирии кредитӣ бо фаъолияти воситаҳои таъмини зиндагӣ ё дигар

хизматрасониҳои молиявӣ ба монанди суғурта, нафақа ва ғайра. Ин хизматрасониҳои молиявиро барои аҳоли дастрастар мегардонад.

Қобилияти мустақилона фаъолият намудан, имкон медиҳад, ки амалиётҳо бо CBDC бе истифодаи интернет анҷом дода шаванд ва ба ин васила дастрасиро дар минтақаҳои, ки пайвасти интернетӣ суст ё интернет тамоман надоранд, фароҳам меорад. Он инчунин дар низоми молиявӣ як изи рақамии аҳолии ғайрибонкӣ эҷод мекунад ва дастрасии онҳоро ба қарз осон мекунад. Аломатҳои дастрасии универсалии CBDC, аз ҷумла амали мустақил, таъмини дастгоҳҳои дастрасии универсалӣ ва мутобиқати байни дастгоҳҳо, омилҳои муҳими такмил додани низоми умумии CBDC аз нигоҳи устуворӣ, фароғирӣ ва дастрасӣ хоҳанд буд.

Ҷумҳурии Қазоқистон

Рушди экосистемаи инфрасохтори молиявии рақамӣ дар Ҷумҳурии Қазоқистон

Дар соли 2022 Бонки миллии Ҷумҳурии Қазоқистон (БМТ) дар якҷоягӣ бо Агентии танзим ва рушди бозори молиявии Ҷумҳурии Қазоқистон ва Агентии ҳимоя ва рушди рақобати Ҷумҳурии Қазоқистон Консепсияи рушди API-и кушода ва Бонқдорӣ кушода дар Ҷумҳурии Қазоқистон барои солҳои 2023-2025 таҳия намудааст (мачмуи интерфейси барномасозии кушодаи барномаҳо (API -ҳо)).

Ҳадафи Консепсияи мазкур – ин рушди бозори молиявии васеъ, технологӣ ва беҳатар тавассути платформаи Open API, мушаххаскунии шахсии марказонидашудаи рақамӣ ва хадамоти идоракунии розигидиҳанда, инчунин платформаи рақамии «тенге» мебошад.

Ин ташаббусҳо имконият медиҳанд, ки як низоми пурраи инфрасохтори молиявии рақамиро бо платформаҳои бисёрхизматрасонӣ, стандартҳо, феҳристҳо ва талаботҳо таъсис дода шаванд, сатҳи баланди воридшавии маҳсулоти молиявии рақамӣ таъмин карда шуда ва дастрасии хизматрасонии молиявӣ афзоиш дода шаванд. Дар Консепсия бартариҳо ва хавфҳои асосии рушди Open API ва Бонқдорӣ кушода (Open Banking) бо дарназардошти таҷрибаи байналмилалӣ, меъёрҳои мавҷудаи танзим ва дигар принципҳои татбиқ номбар шудаанд.

Дар соли 2023 лоиҳаи озмоишӣ ба нақша гирифта шудааст, ки ҳисобҳои муштариёро дар як интерфейси ягона тавассути таҳияи

API-и стандартӣ барои бонкҳои сатҳи дуввум муттаҳид мекунад. Дар асоси натиҷаҳои тестӣ чораҳо оид барасмиятдарорӣ ва миқёсҳои раванди тиҷорат баррасӣ карда мешаванд.

Аз соли 2020 инҷониб Бонки миллии Қазоқистон дар Маркази табодули маълумотҳои мушаххаскунӣ хизматрасонии фосилавии мушаххаскунӣ биометриро ба роҳ мондааст. Ҳадафи он амалӣ намудани бақайдгирии самаранок ва бехатари муштариён ва пешниҳоди хизматрасонии рақамӣ мебошад.

Рушди Марказ, ки дар соли 2023 ба нақша гирифта шудааст, барои иштироки фаъолонаи муштариён дар интиқоли маълумоти шахсӣ ва молиявии онҳо шароит фароҳам меорад. Ин ҳолат дар навбати худ, ба муштариёни муассисаҳои молиявӣ имкон медиҳад, ки чӣ гуна маълумоти шахсӣ ва молиявиро ба ташкилоти интихобкардашон интиқол додан мумкин аст, муайян намоянд. Он инчунин аз ҷиҳати технологӣ қобилияти барои бекор кардани розигии қаблан додашударо фароҳам меоварад.

Лоиҳаи «Digital Tenge» соли 2021 оғоз шудааст, дар баробари ин Бонки миллии Ҷумҳурии Қазоқистон ба омӯзиш ва санҷиши гипотезаҳои асосӣ ва таҳлили имконпазирии хусусиятҳои платформа таваҷҷуҳ зоҳир менамояд.

Дар соли 2022, қобилияти платформа васеъ карда шуд ва он дар муҳити воқеӣ бо шумораи маҳдуди истифодабарандагон ва фурӯшандагон озмоиш гузаронида шуд. Дар асоси натиҷаҳои озмоиш дар соли 2022 қарор дар бораи ҷорӣ кардани тангаи рақамӣ («Digital Tenge») қабул карда шуд. Илова бар ин, тадриҷан рушди тангаи рақамӣ пешбинӣ шуда буд.

Дар соли 2023 платформа барои пурра ҷорӣ намудан ба таври таҷрибавӣ омода мегардад, инчунин ҳамчун якумин истифодабарии тангаи рақамӣ барои пардохтҳо бо иштироки давлат барои пардохтҳои иҷтимоӣ, хариди давлатӣ ва ғайра истифода мегардад.

Қобилияти нави платформи тангаи рақамӣ низомҳои мавҷудаи пардохтиро пурра мекунад. Пардохт дар ин платформа нисбат ба бозорҳои анъанавии ғайринақдӣ бештар пинҳонӣ мебошад ва махфияти пардохт дар баъзе мавридҳо бо пули нақд муқоиса карда мешавад. Афзалияти он инчунин қобилияти гузаронидани занҷирҳои амалиётро ба таври мустақил дар бар мегирад.

Дар муқоиса бо низомҳои пардохти мавҷуда, тангаи рақамӣ метавонад амалиёти зиёдеро бе дастрасӣ ба интернет анҷом диҳад,

дар ҳоле ки низомҳои кортҳои мавҷуда бо як амалиёти офлайнӣ маҳдуданд, ки пас аз он маълумотро дар дафтари мусоҳиби мутамаказ ҳамоханг кардан лозим аст ва аз ин рӯ пайвасти ба интернет зурурат дорад.

Маҷмуи чунин хусусиятҳои нодири тангаи рақамӣ (иқтисодии занҷири пардохтҳои офлайнӣ, барномасозӣ дар сатҳи токен, мувозинат байни пайгирӣ ва ҳуқуқи истеъмолкунандагон) имкон медиҳад, ки дастрасии хизматрасониҳои молиявиро афзоиш диҳад ва экосистемаро барои пайдоиши хизматрасонии инноватсионии молиявӣ фароҳам оварад.

Фаъолияти муштаракӣ ҳамаи ташаббусҳои дар боло зикршуда ба бунёди бозори муосири хизматрасонии молиявӣ мусоидат мекунад. Ин барои қонеъ гардонидани талаботҳои дарозмуддат барои бунёди саноати муосир ва технологияи баландсифати молиявӣ Қазоқистон мусоидат мекунад ва ба манфиати иштирокчиёни бозор, истеъмолкунандагон ва давлат ҷавобгӯӣ хоҳад буд.

Ҷумҳурии халқии Хитой

Юани рақамӣ (e-CNY) – асҳори рақамии Бонки марказии

Ҷумҳурии халқии Хитой

Бонки мардумии Ҷумҳурии халқии Хитой (РВРС) ба рушди ренминби рақамӣ (Renminbi RMB) барои қонеъ кардани талаботҳои шаҳрвандони худ дар давраи муосири рақамисозии бахши молиявӣ аҳамияти муҳим медиҳад. Ин дар ташаббусҳои онҳо, аз таъсиси як гурӯҳи тадқиқотӣ оид ба асҳорҳои рақамии бо тилло таъминнабуда дар давраи солҳои 2014-2016 ва то озмоиши кунунии юани электронии хитой инъикос ёфтааст.

Юани рақамӣ – ин воситаи пардохтест, ки ба арзиш асос ёфтааст, мақоми қонунии пардохт дорад ва ба таври озод бо суратҳисоб алоқаманд аст. Он аз ҷониби Бонки марказии кишвар ҳамчун ивазкунандаи шакли аслии пул дода мешавад ва барои амалиёти чакана бо юан баробар амал мекунад. Мақсади он -таъмин намудани нусхаи эҳтиётии низоми савдои чакана мебошад. Бо афзоиши васеи бонқдорӣ рақамӣ, ширкатҳои бузурги технологӣ ба инфрасохтори муҳими пардохти чакана табдил ёфтанд ва юани рақамӣ дар сурати ҳалалдоршавӣ дар низоми чакана имконияти интихоби зарурӣ хоҳад шуд.

Юани рақамӣ дорои хусусиятҳои зерин аст:

Бефоиз: Вазифаи ҳисобкунии фоиз вучуд надорад.

Арзиши пасти муомилот: Барои хизматрасонии мубодила ва муомилот хироҷ ситонида намешавад.

Самаранокии пардохт: Азбаски юани рақамӣ талаботи мустақим ба бонки марказӣ мебошад, ҳисоббаробаркуниҳои муомилот бо юани электроники хитой дар доираи пардохтҳо амалӣ карда мешавад ва ба ин васила самаранокии пардохтҳо бехтар мекунад.

Барномасозӣ: Юани рақамиро метавон барои ҳолатҳои мураккаби истифода, аз ҷумла ҷойгиркунии шартномаҳои зехнӣ, таъмини пардохтҳои шартӣ, пардохтҳои кафолатнок ва ғайра барои пешбурди навоарӣ ва фарогирии молиявӣ барномарезӣ кард.

Махфияти идорашаванда: Махфият барои миқдори ками маблағ нигоҳ дошта мешавад ва барои миқдори маблағи калон назорат карда мешавад. Юани рақамӣ ба ҳифзи маълумоти шахсӣ ва махфият афзалият дода, аз ҳар гуна суиистифодаи юани рақамӣ пешгири мекунад.

Дастрасӣ: Тарҳрезии ҳисобҳои ба ҳам озод пайваस्तшуда имкон медиҳад, ки функсияҳои пардохтҳои мустақил истифода шаванд ва дастрасӣ дар минтақаҳои, ки шабакаҳои кам рушд ёфтадоранд, фарогирии молиявиро бехтар карда шавад.

Амният: Дар аввал як низоми амнияти бисёрқабата барои кафолат додани он, ки пули электронӣ давраи бехатарӣ ҳаёт дошта бошад ва хавфҳои идора карда шаванд, сохта шуда буд.

Бонки мардумии Хитой моҳи декабри соли 2019 озмоиши юани рақамиро оғоз кард. Дар давраи Олимпиадаи зимистонаи соли 2022 Бонк инчунин истифодаи юани рақамиро бо дастгоҳҳои гуногуни пӯшидашаванда, аз ҷумла "ҳамёнҳои ултра барои кортҳо, ҳамёнҳои корти визуалӣ ва нишонаҳо, соатҳо, дастбандҳо ва дигар ҳамёнҳои барои дастгоҳҳои истифодашаванда" озмоиш намуд.

Илова бар ин, дар моҳи октябри соли 2022, Бонки Халқии Хитой дар озмоиши пули фаромарзии пули рақамии Бонки марказӣ (mCBDC), ки аз ҷониби Бонки ҳисоббаробаркуниҳои байналмилалӣ таҳия шудааст, ширкат варзид ва барои пайваस्तшавӣ бо низоми пардохти рақамии маҳаллӣ бо низоми пардохти рақамии Ҳонконг озмоишҳо анҷом дод.

Моҳи январӣ соли 2023 Бонки мардумии Хитой ба барномаи пардохти рақамии юан амалиёти "пардохт тавассути паҳш намудан"-

ро илова намуд, ки ба истифодабарандагони телефони Android имкон медиҳад, ки пардохтҳои асъории рақамиро мустақилона анҷом диҳанд ва ба онҳо имкон медиҳад, ки ҳатто дар ҳолати мавҷуд набудани интернет ё барқ пардохт намоянд.

Ҷумҳурии Қирғизистон

Сомӣ рақамӣ: пули рақамии Ҷумҳурии Қирғизистон

Бонки миллии Қирғизистон (БМК) дар таҳия ва татбиқи шаклҳои пешрафтаи меъмурии пардохтҳои рақамӣ дар Ҷумҳурии Қирғизистон, ки дар Барномаи миллии рушди Ҷумҳурии Қирғизистон то соли 2026 пешбинӣ шудааст, дар сафи пеш қарор дорад. Айни замон Бонки миллии имкони таъсиси инфрасохтори нави пардохт ва ба муомилот баровардани иловатан шакли сеюми пули миллии – соми рақамиро омӯхта истодааст.

Сомӣ рақамӣ вазифаҳои ҳам пули нақд ва ҳам ғайринақдро муттаҳид карда, шакли рамзи ягонаи рақамӣ (дар шакли ғайриҷисмонӣ) дошта, дар ҳамёни махсуси рақамӣ нигоҳ дошта мешавад. Сомӣ рақамӣ дар саросари Ҷумҳурии Қирғизистон дар дархостҳои бонкҳои ба платформаи рақамии сом пайваस्तшуда шабонарӯзӣ дастрас хоҳад буд. Интизор меравад, ки платформаи рақамии сом бо инфрасохтори мавҷудаи пардохт муттаҳид карда шавад, то ҳамгироии бефосила ва шаффофи соми рақамӣ ба низоми пардохти ғайринақдӣ таъмин карда шавад.

Рушди пули рақамӣ ба Бонки миллии имкон медиҳад, ки аҳолиро бо хизматрасонии пардохтҳои рақамии дастрас ва босифат таъмин карда, инфрасохтори пардохт, бахусус дар минтақаҳои дурдасти кишвар васеъ ва сифати хизматрасониҳои бонкӣ дар кишвар беҳтар шавад.

Taza Koom 2040: Барномаи табдили рақамӣ

Taza Koom 2040 як ташаббуси ба мардум нигаронидашудаи Ҳукумати Ҷумҳурии Қирғизистон мебошад ва ҳадафаш табдил додани кишвар ба иқтисоди рақамӣ бо шаҳрвандони босавод аз ҷиҳати истифодаи таҷҳизоти рақамӣ, ки технологияҳои нав ва пешрафтаре дар амал ҷорӣ мекунанд. Ин ташаббус ду ҳадафи асосӣ дорад: рушди сармояи инсонӣ ва фароҳам овардани муҳити мусоид барои инноватсия бо мақсади бунёди давлати кушоду шаффоф. Taza

Коом дорои чаҳор ҳадафи стратегӣ мебошад, аз ҷумла: (1) инфрасохтори рақамӣ; (2) ҳукумати рақамӣ; (3) ҷомеаи рақамӣ; (4) иқтисоди рақамӣ.

Интизор меравад, ки Таза Коом робитаи минтақавиро афзоиш диҳад ва асоси иқтисоди рақамии Қирғизистонро ташкил диҳад. Лоиха аз ҷониби созмонҳои сершумори байналмилалӣ, аз ҷумла Бонки Аврупоии Таҷдид ва Рушд (БАТР), Бонки Ҷаҳонӣ ва Созмони Милали Муттаҳид дастгирӣ ёфтааст.

Низомҳои пардохти Ҷумҳурии Қирғизистон

Бонки миллии Қирғизистон лоихаи самтҳои асосии рушди низоми пардохт барои солҳои 2023-2027 дар Ҷумҳурии Қирғизистонро барои муҳокимаи умум нашр намудааст. Самтҳои мазкур ҳадафҳо ва вазифаҳои рушди низоми пардохтро дар давраи миёнамӯҳлат муайян мекунанд. Вазифаи асосии Бонки милли – афзоиш додани ҳиссаи пардохтҳои ғайринақдӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Қирғизистон, нигоҳ доштани фаъолияти низомҳои пардохтӣ дар сатҳи баланди технологӣ, таъмини пардохтҳои бехатар ва самаранок байни субъектҳои гуногуни хоҷагидор боқӣ мемонад.

Ғайр аз ин, дар давраи миёнамӯҳлат самтҳои афзалиятноки фаъолияти Бонки милли дар баробари дигар самтҳо, дар соҳаи низоми пардохтӣ, аз ҷумла бехтар намудани ҳуқуқи истеъмолкунандагони хизматрасонии молиявӣ ва хизматрасонии пардохтӣ; баланд бардоштани маъруфияти низоми пардохти милли; баланд бардоштани саводнокии молиявӣ; такмили заминаи меъёри ҳуқуқӣ, аз ҷумла барои рушди технологияҳои пардохтҳои рақамӣ ва маҳсулоти инноватсионӣ; расонидани дастгирӣ ва мусоидат ба иштирокчиёни бозор дар ҷорӣ намудани маҳсулот ва хизматрасонии инноватсионӣ дар доираи рақамикунонии хизматрасонии пардохтӣ дар Ҷумҳурии Қирғизистон мебошад.

Ҷумҳурии исломии Покистон

Стратегияи низоми пардохти миллии Ҷумҳурии исломии Покистон

Дар соли 2019, Бонки давлатии Покистон (SBP) Стратегияи низоми миллии пардохтҳоро (SNPS) оғоз намуд, ки харитаи роҳ ва

тавсияҳоро оид ба таҳияи Низоми рақамии миллии пардохтҳо (NPS), ки ба таҷрибаҳои бехтарин ва стандартҳои байналмилалӣ мувофиқ аст, пешниҳод мекунад. Ҳадафи асосии SNPS таҳкими суботи молиявӣ бо мақсади мусоидат ба рушди иқтисодӣ ва дастгирии фарогирии хизматрасинии молиявӣ мебошад. SNPS шаш самти асосии дахлатро муайян кардааст, яъне:

1. Асоси меъёрӣ – ҳуқуқӣ

2. Инфрасохтори низоми миллии пардохт: таъсиси Маркази клиринги автоматикунонидашуда (ACH) ва низомҳои пардохтҳои фаврии пардохти чакана (Micro Payments Gateway) бо API-ҳои қушодаро барои ҳамгирии бехтар бо иштирокчиёни бозор пешниҳод менамояд.

3. Пардохтҳои чакана

4. Бочҳои давлатӣ ва пардохтҳо

5. Интиқоли маблағ

6. Назорат ва ҳамкорӣ

Амалӣ намудани SNPS ба Покистон имкон медиҳад, ки дар миқёси зарурӣ барои табдил додани иқтисодиёти ба пули нақд асосёфта, ба иқтисодиёте, ки самаранокии пардохтҳои рақамиро амалӣ мекунад, расад.

Raast: Низоми пардохти фаврии Ҷумҳурии исломии Покистон

Бонки давлатии Покистон (SBP) аввалин низоми пардохти фаврии Raast (ё Direct Path)-ро дар Ҷумҳурии исломии Покистон ба кор андохтааст, ки дар кишвар хизматрасонии пардохтҳои рақамии фаврӣ, боэтимод ва арзонро пешниҳод мекунад. Raast – ин аввалин низоми пардохти фаврии комилан мутақобилаи Ҷумҳурии исломии Покистон аст, ки имкон медиҳад пардохтҳои рақамӣ байни шахсони воқеӣ, корхонаҳо ва ташкилотҳои давлатӣ бо роҳи содда, фаврӣ, арзон ва бехатар анҷом дода шаванд. Низоми Raast пурра моликияти Банки давлатии Покистон мебошад.

Бонки давлатии Покистон дар соли 2021 Raast-ро бо функцияи пардохтҳои оммавӣ ба кор андохтааст, ки ба муштариён имкон медиҳад пардохтҳои оммавӣ, аз қабилҳои пардохтҳои дивидендҳо, пардохтҳои ҳукумат ба шахсони воқеӣ, пардохтҳои фондҳои муштарак, пардохтҳои баставӣ аз тиҷорат ба тиҷорат, пардохтҳои корпоратсияҳо оид ба музди меҳнат ва ғайраро коркард намояд.

Пардохтҳои Raast аз шахс ба шахс дар моҳи феврари соли 2022 оғоз ёфтааст, ки ба шахсони воқеӣ имкон медиҳад, ки пардохтҳоро мустақиман ба ягон шахси дигар интиқол диҳанд. Дар айни замон Банки давлатии Покистон ба пардохтҳои Raast “аз шахс ба фурӯшанда” машғул мебошад. Ин ба шахсони воқеӣ имкон медиҳад, ки тавассути шабакаҳои интихобӣ, аз қабилӣ рамзҳои QR ва ғайра ба фоидаи фурӯшандагон пардохтҳои электронӣ анҷом диҳанд.

Федератсияи Россия

Рубли рақамӣ: Асъори рақамии Бонки марказии Россия

Бонки марказии Россия (CBR) CBV-и худ - рубли рақамиро ҳамчун инфрасохтори нави пардохт барои тавсеаи фарогирии молиявӣ фаъолона таҳия мекунад. Интизор меравад, ки рубли рақамӣ дар оянда бе пайваستшавӣ ба интернет кор кунад, ки ин дастрасиро ба минтақаҳои дурдаст ва камаҳолӣ афзоиш медиҳад ва ба ин васила қишрҳои то ҳол дар канор мондаи аҳолиро барои иштирок дар фаъолияти молиявӣ ҷалб мекунад.

Пешниҳод шудааст, ки рубли рақамӣ тибқи модели дузинагии чакана амалӣ карда шавад, ки дар он Бонки марказии Россия ҳамчун эмитент баромад мекунад ва ташкилотҳои қарзӣ ва муштариён ҳамёнҳоро мекушоянд. Ташкилотҳои қарзӣ ҳамчун зинаи дуюм фаъолият хоҳанд кард, ки бо муштариён ҳамкорӣ мекунанд, барои онҳо ҳамёнҳо мекушоянд, чораҳои зидди муқовимат ба қонунигардонӣ (расмикунонӣ)-и даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда, маблағгузориҳои терроризм, тафтиши қаллобӣ ва ҳисоббаробаркуниро анҷом медиҳанд.

Тимсоли (прототип) платформаи рубли рақамӣ дар соли 2021 таҳия ва дар як гурӯҳи озмоишӣ озмуда шуд. Дар марҳилаи аввали озмоиш, барориши рубли рақамӣ, кушодани ҳамёнҳои рақамӣ аз ҷониби бонкҳо ва шахсони воқеӣ, инчунин интиқоли байни шахсони воқеӣ гузаронида шуд.

Низоми ягонаи биометрӣ

Дар моҳи июни соли 2018 Бонки марказии Россия низоми ягонаи биометрии (UBS) платформаи миллии рақамиро ба кор андохтааст, ки ба шахсони воқеӣ имкон медиҳад, ки суратҳисобҳои

амонатӣ кушоянд ва ба таври фосилавӣ бо истифода аз мушаххаскунии фосилавӣ дар асоси маълумоти шахсии биометрӣ (тавассути шинохти чеҳра ва овоз) қарз гиранд. Низом дастрасии баробарро ҳам барои шахсони воқеӣ ва ҳам барои корхонаҳо ба хизматрасонии мушаххаскунии фосилавӣ ва технологияҳои биометрӣ фароҳам меорад.

Барои шомил шудан ба UBS, маълумоти биометрӣ бояд як маротиба дар яке аз 13,2 ҳазор идораи 187 бонке, ки ба UBS дастрасӣ доранд, пешниҳод карда шаванд. Ҷамъовариҳои маълумоти биометрӣ низ аз рӯи модели «куррьер» дастрас аст (корманди бонк шахсан ба муштарӣ ташриф меорад). Илова бар ин, дар соли 2023 дар назар аст, ки раванди ҷамъовариҳои маълумоти биометрӣ тавассути марказҳои бисёрфункционалии ҳадамоти давлатӣ (МФК ГУ) роҳандозӣ шавад. Шиносоии фосилавӣ дар 54 бонк мавҷуд аст ва онро инчунин тавассути зербарномаҳои мобилӣ (дар платформаҳои Android ва iOS) анҷом додан мумкин аст.

Қонуни нав, ки дар охири соли 2022 қабул шудааст, аз ҷумла нигоҳдории маълумоти биометриро танҳо дар доираи UBS талаб мекунад ва истифодаи моделҳои векториро дар биометрия муқаррар мекунад. Ғайр аз ин, барои таъмини имконияти бақайдгирии фардии маълумоти биометрӣ ба воситаи зербарномаҳои мобилии ҳифзшаванда санадҳои қонунгузориҳои дахлдор қабул гардиданд. Истифодаи қонунии ин маълумот соли 2023 оғоз мешавад.

Принсипҳои асосии системаи ягонаи биометрӣ инҳо мебошанд:

- мултимодалӣ. UBS ҳамзамон ду намуди усулро, яъне шинохти овоз ва чеҳра, ки технологияҳои маъмултанини ҳозира мебошанд, идора мекунад. Ин ду усул дақиқии муайянкунии фосилавиро хеле зиёд мекунад.

- мултивендор. Дар доираи ҳар як услуб, UBS бо технологияҳои фурушандагони сершумори технологияҳои биометрӣ кор мекунад ва беҳтарин технологияҳо тавассути озмоиши кушод интихоб карда мешаванд.

- қобили ҳаёт. Низом метавонад шахсони қалбакиро муайян кунад, ки ин хусусияти асосии UBS мебошад. UBS усулҳои гуногуни ошкор кардани маълумоти қалбакиро ҳисоб мекунад ва февран маълумоте, ки бештар мувофиқат мекунад, муайян мекунад.

- муайян кардани рафтори ғайриоддӣ. UBS метавонад бо истифода аз омӯзиши автоматӣ ва таҳлили маълумоти амалиёт рафтори ғайриоддиро ошкор кунад.

- амнияти маълумот. UBS маълумоти беномро аз маълумоти шахсии ҳифзшуда алоҳида (дар Низоми ягонаи мушаххассозӣ ва мушаххас намудан) нигоҳ медорад. Ин ду низом бо ҳам бо идентификатори нодир пайваст мебошанд.

Профили рақамӣ

Дар соли 2020 лоиҳаи Профили рақамӣ дар Федератсияи Россия оғоз гардид, ки қисми таркибии Низоми ягонаи мушаххассозӣ ва мушаххас намудан мебошад. Он мафҳуми «равзанаи ягона»-ро барои таъмин намудани табодули маълумот дар вақти воқеӣ байни шахсони воқеӣ, ташкилотҳои давлатӣ ва муассисаҳои молиявӣ, ки барои пешниҳоди хизматрасонии дахлдор зарур аст, истифода мебарад.

Профили рақамӣ ба шаҳрвандон имкон медиҳад, ки розигии рақамии худро барои мубодилаи маълумоти шахсии худ бо ширкатҳо дар вақти воқеӣ идора кунанд, дастрасии маълумотро осонтар, тезтар ва шаффофтар инчунин сифатро беҳтар ва арзиши хизматрасонию қоҳиш диҳанд. Инчунин Федератсияи Россия дар оянда ба нақша гирифтааст, ки дастрасии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибқорони инфиродиро ба профили рақамӣ фароҳам оварад.

Профили рақамӣ барои шаҳрвандон чунин асос ёфтааст:

- сабти бақайдгирӣ, ки дорои маълумоти дахлдор ва тасдиқи шахсият мебошад

- сохтори тақсимшудаи маълумот, ки дорои истинодҳо ба маълумоти дар феҳристҳои дахлдори кушода нигоҳ дошта мешаванд

- қобилияти шаҳрвандон барои идора кардани розигии рақамии худ, ки аз Профили рақамӣ тавассути хизматрасонии идоракунии розигӣ гирифта шудаанд.

Соҳиби маълумот метавонад ахборотро аз профили рақамии худ ба таври инфиродӣ тавассути интерфейси корбар (утоқи шахсӣ) истифода барад. Ҳангоми муроҷиат ба хизматрасонӣ, ахборот аз Профили рақамӣ ба ташкилот бо шартҳои розигии рақамии муштарӣ интиқол дода мешавад.

Айни замон тавассути Профили рақамӣ 38 бонк, 5 ширкати суғурта, 20 ташкилоти маблағгузорию хурд ва 3 платформаи молиявӣ (66 ташкилот) хизмат мерасонанд. Аз оғози лоиҳа, аз соли 2020 то 27

январи соли 2023, шаҳрвандон аз Профили рақамӣ 25,8 миллион маротиба истифода намудаанд.

Ҷумҳурии Узбекистон

«Ҳумо» низоми пардохти Ҷумҳурии Узбекистон

Ҳумо як низоми пардохти дохилии Ҷумҳурии Узбекистон буда, кортҳои онро ҳамаи бонкҳои пешрафтаи кишвар баровардаанд. Низом ба Маркази миллии байнибонкии протсессингӣ тааллуқ дорад ва идора карда мешавад. HumoCard низоми пардохти Humo мебошад, ки ба кортҳои пардохтии бонкӣ барои ҳисоббаробаркуниҳо аз рӯи амалиётҳо ҳам дар Ҷумҳурии Узбекистон ва ҳам дар хориҷа асос ёфтааст. Ҳисоббаробаркуниҳо бо пули миллий дар доираи низоми HumoCard аз ҷониби Маркази клиринги Бонки марказии Ҷумҳурии Узбекистон амалӣ карда мешавад. HumoCards бо низомҳои байналмилалии пардохти (Visa, MasterCard, UnionPay International) робита барқарор кардааст, то амалиёти истифодабарандагони худро бо асъори хориҷӣ дар хориҷа ва бо кортҳои бонкҳои хориҷии ин низомҳо дар Узбекистон таъмин намояд.

Низоми пардохти Humo инчунин барои истифодабарандагони худ имтиёзҳои зиёде пешкаш мекунад. Вобаста аз эҳтиёҷоти муштарӣ намудҳои зиёди маҳсулот ва хизматрасонии сатҳи ҷаҳонӣ мавҷуданд: донишҷӯ, оила, нақлиёт ва дигар намудҳои кортҳо бо имконияти гуногун барои истифодабарандагон. Тартиби додани корти умумӣ ба суратҳисобҳои сершумор, инчунин тартиби додани кортҳои сершумор, ки танҳо ба як суратҳисоб алоқаманданд, вучуд дорад.

Пардохтҳои хурдтар низ метавонанд бе тасдиқи рамзи PIN анҷом дода шаванд. Ҳам эмитент ва ҳам эквайер метавонанд дар як вақт ба Master Card, Union Pay International ва Visa пайваст шаванд. Илова бар ин, дар сурати гум шудани корт, шумо метавонед бо бонки эмитент аз ҳар ғӯшаи дунё тамос гиред, ки пас аз он корт ба рӯйхати варақаи манъшуда (стоп-лист) дохил мешавад, ки истифодаи онро аз ҷониби шахсони дигар истисно мекунад. Амнияти баланди амалиётҳо ва имконнопазирии қалбакӣ кардани таҳвилдиҳандаи иттилоот ҳангоми пардохт онро хеле боэътимод мегардонад. Зиёда аз 14800 ҳазор адад корти Ҳумо ба муомилот бароварда шуда, дар шаҳри Тошканд ба қор андохтани беш аз 230 ҳазор терминали пардохт ва насби терминалҳои пардохт тадриҷан дар бисёр вилояту ноҳияҳои

дигар ба нақша гирифта шудааст. Ғайр аз ин, барои васеъ намудани доираи хизматрасонии молиявии рақамӣ дар Ҷумҳурии Узбекистон банкҳо барои пешниҳод намудани хизматрасонии гуногуни молиявӣ барномаҳои мобилӣ ба монандӣ қарзҳо, пасандозҳо ва пардохтҳо таҳия ва амалӣ намуда истодаанд.

Ин зербарномаҳои мобилии банкҳо бо зербарномаҳои шабеҳи ширкатҳои финтехӣ фаъолона рақобат мекунанд.

Тавассути ин зербарномаҳои мобилӣ, банкҳо барномаҳои гуногуни ҳамкорӣ ва кешбекро барои васеъ кардани маҳзани истифодабарандагони худ амалӣ менамоянд. Аз ҷумла, банкҳо инчунин ба рақамикунонии равандҳои тижорат ва ҷорӣ намудани вазифаҳои нав, аз қабилӣ низомҳои идоракунии муносибатҳои муштариён, марказҳои зангҳои рақамӣ ва чатботҳо, инчунин мушаххаскунии фосолавӣ бо истифода аз биометрия тавачҷӯҳ доранд.

Дар Ҷумҳурии Узбекистон банкҳо ва финтех – ташкилотҳо биометрияи рӯйро барои мушаххаскунии фаъолона истифода мекунанд. Намунаи он метавонад қабули MyID бошад, ки аз ҷониби мутахассисони ягонаи интегратори UZINFOCOM таҳия шудааст. То имрӯз аз MyID 70 ширкат (банкҳо, ташкилотҳои пардохтӣ, бозорҳо, муассисаҳои давлатӣ ва ғайра), аз ҷумла 23 банк – 74 фоизи тамоми банкҳои Узбекистон ва ҳамчунин 13 ташкилоти пардохтӣ истифода мекунанд. Дар айни замон шумораи корбарони MyID ба 2,8 миллион нафар расидааст ва 7,6 миллион иҷозати воридшавӣ ба анҷом расидааст. Барои коркарди маълумоти шахсӣ розигии инфиродӣ талаб карда мешавад, ки он бо риояи қатъии қонун сурат мегирад, яъне, чораҳои ҳуқуқӣ, ташкилӣ ва техникӣ оид ба ҳифзи маълумоти шахсӣ.

HUMORay

HUMORay як низоми токенизатсияи пурраи мустақилест, ки барои осон кардани амалиёт бо кортҳои Нумо пешбинӣ шудааст (токенизатсия – восита ё низом вобаста ба амнияти иттилоотӣ).

Дар ин низом, Нумо ягона хизматрасонии токенизатсия ва ҳам эмитенти марказонидашудаи токенҳо ва нигоҳдорӣ мебошад. Банкҳое, ки кортҳои Нумо-ро эмиссия мекунанд, тавассути ҳамёнҳо ба ин низом ворид карда мешаванд, ки шакли токенизатсияшудаи кортҳои интихобкардаи муштариро нигоҳ медоранд.

Тавассути барномаи воридкардашудаи бонки тичоратӣ истифодабаранда метавонад корти Ҳуморо ба телефон пайваст кунад ва он имкон медиҳад, ки телефон барои пардохт бе истифодаи корти аслии истифода шавад. Барои ин амал, телефони мобилӣ набояд ба Интернет пайваст бошад, ба истиснои ҳолатҳое, ки карт ба телефон пайваст аст. Амали «бе карт» технологияи NFC-ро барои пардохтҳо истифода мебарад. HUMORay ба шарофати токенизатсия ва технологияи NFC босуръат, қудай ва бехатарии пардохтҳоро барои амалиёти бекорт таъмин мекунад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон

Стратегияи миллии фарогирии молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2022-2026

Айни ҳол дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Стратегияи миллии фарогирии молиявӣ амалӣ шуда истодааст.

Стратегияи миллии фарогирии молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2022-2026 дар доираи Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030 таҳия шудааст. Стратегия бо дарназардошти меъёру принципҳои қонунгузорӣ, стандартҳои байналмилалӣ, таҳлили вазъи фарогирии молиявӣ ва дурнамои рушди минбаъдаи он дар назди Бонки миллии Тоҷикистон таҳия гардида, дар амалӣ гардондани он вазорату идораҳои дахлдори кишвар низ иштирок мекунанд.

Мақсади асосии Стратегияи мазкур ин низоми молиявӣ мебошад, ки дар он ҳар як шахси калонсол ва ҳуқуқӣ дастрасӣ, дониш ва қобилияти истифодаи доираи васеи хизматрасониҳои молиявии босифатро дошта бошад, ки бояд ба талаботи онҳо ҷавобгӯ бошад ва ҳуқуқҳои истеъмолкунандагони хизматрасониҳои молиявиро ҳифз намояд ва беҳтар намудани шароити мусоиди фаъолияти молиявиро таъмин намояд. Татбиқи Стратегияи мазкур инчунин барои беҳтар намудани фазои соҳибкорӣ ва сармоягузорӣ ва васеъ намудани имкониятҳои иқтисодӣ барои соҳибкории хурду миёна ва дар оянда барои рушди иқтисоди миллӣ шароити мусоид фароҳам меорад.

Портали «Равзанаи ягона» - Низоми иттилоотии «Равзанаи ягона» РЯ

Бояд қайд кард, ки бо Қарори Раёсати Бонки миллии Тоҷикистон аз 28 июни соли 2019, таҳти №70 ҳисоботи оморӣ №1-ВЭП “Ҳисобот оид ба гардиши маблағҳои пулӣ тавассути воситаҳои электронии пардохтӣ” бо Дастурамали №237 “Дар бораи пур кардани шакли ҳисоботи оморӣ №1-ВЭП” тасдиқ шудааст.

Шакли ҳисоботи мазкур маълумоти заруриро аз рӯи иҷрои амалиёти анҷомдодаи ташкилоти қарзии молиявӣ бо кортҳои пардохтӣ ва ҳамёнҳои электронӣ (аз рӯи ҷинсият, синну сол, минтақа ва ғ.) таъмин менамояд. Айни ҳол шакли ҳисоботи оморӣ №1-ВЭП дар раванди такмилдиҳӣ бо барномаи автоматикунонӣ қарор дорад.

Дар Дастурамали №237 “Дар бораи пур кардани шакли ҳисоботи оморӣ №1-ВЭП”, Портали «Равзанаи ягона» (минбаъд - низоми иттилоотии РЯ) пешбинӣ гардидааст.

Низоми иттилоотии РЯ – низоми иттилоотиест, ки соҳиби он Бонки миллии Тоҷикистон мебошад. Бонки миллии Тоҷикистон “Равзанаи ягона”-ро ҳамчун як василаи алоқа барои ҳамкорӣ бо субъектҳои хоҷагидорӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода мебарад. Низоми мазкур барои пешниҳод, коркард, қабул ва аудити ҳисоботи оморӣ дар шакли ҳуҷҷатҳои электроние, ки дар речаи вақти воқеӣ (он-лайн) ё речаи (офф-лайн) бо имзои электронии рақамӣ (ИЭР) тасдиқ шудаанд, пешбинӣ шудааст.

Низоми иттилоотии РЯ инчунин воситаи муҳим ҷиҳати муайян намудани шумораи истифодабарандагони нодири маҳсулоти молиявӣ (бо тақсимои дахлдори маълумот аз рӯи ҷинс, синну сол, шаҳр/деҳот ва ғайра) дар низоми ҳисобкунии истифода намудан қулай мебошад.

Маркази ягонаи мушаххаскунӣ - SMART ID

Бояд қайд кард, ки айни замон яке аз талаботи асосии рақамикунонии хизматрасонии молиявӣ, ин таъмини дастрасии фосилавӣ ва осон кардани раванди мушаххаскунии муштарӣ, аз ҷумла ҷорӣ намудани механизми мушаххаскунии фосилавӣ ба шумор меравад. Набудани платформаҳои мувофиқ барои амалӣ намудани мушаххаскунии муштарӣни ташкилотҳои қарзии молиявӣ ин равандро душвор месозад ва барои босамар анҷом додани расмиёти мушаххаскунии фосилавӣ монеа эҷод менамояд.

Аз ин лиҳоз, таъсиси Маркази ягонаи мушаххаскунӣ (SMART ID)-ро дар назди Бонки миллии Тоҷикистон бо имконияти ба таври фосилавӣ ҷамъоварӣ намудани мушаххасоти биометрикӣ зарур мебошад.

Ба роҳ мондани фаъолияти Маркази ягонаи мушаххаскунӣ барои фарогирии молиявии аҳолии кишвар, аз ҷумла дар минтақаҳои дурдаст мусоидат намуда, хароҷоти шахсони воқеиро ҳангоми дастрасӣ ба хизматрасонии молиявӣ коҳиш медиҳад.

Бояд қайд намуд, ки дар заминаи Маркази мазкур таъсиси низоми баҳисобгирии шумораи истифодабарандагони нодири маҳсулоти молиявӣ имконпазир мегардад. Истифодабарандагони нодири маҳсулоти молиявӣ аз рӯйи рамзи ягона (идентификатор) дар низоми иттилоотии Марказ сабт гардида, минбаъд бо истифода аз он имкон пайдо менамоянд аз хизматрасонӣ ва маҳсулоти дилхоҳ ташкилоти қарзии молиявӣ, ки ба Марказ пайваст мебошанд, бархурдор гарданд.

Дар баробари ин, аз пойгоҳи иттилоотии Марказ маълумоти дахлдорро оид ба истифодабарандагони нодири маҳсулоти молиявӣ бо тақсимот аз рӯйи ҷинс, синну сол, шаҳр/деҳот ва ғайра дастрас кардан мумкин мешавад. Масалан, таҷрибаи Ҷумҳурии Узбекистон нишон медиҳад, ки дар ҷумҳурӣ раванди мушаххаскунии муштарӣ тавассути биометрияи рӯй фаъолна мавриди истифода қарор дорад. Ҷиҳати ҳалли масъалаи мазкур маркази MyID созмон дода шудааст.

Дар маҷмӯъ, созмон додани Маркази ягонаи мушаххаскунӣ (SMART ID) дар ҷумҳурӣ баҳри зиёд намудани муштарӣни ташкилотҳои қарзии молиявӣ мусоидат карда, дастрасии муштарӣро ба хизматрасонии молиявӣ осон мегардонад ва ба рушди босуръати хизматрасонии муосири молиявӣ таъсири мусбат мерасонад. Барои созмон додани чунин Марказ пеш аз ҳама зарур мебошад, ки концепсия ва тарҳи он омода ва тасдиқ гардида, минбаъд барои татбиқи он сармоягузорӣ ҷалб карда шавад.

Бо мақсади ҷалби сармоягузорӣ барои амалӣ намудани лоиҳаи мазкур, Бонки миллии Тоҷикистон бо якҷанд ташкилотҳои молиявии байналмилалӣ гуфтушунидҳо баргузор намуд. Дар назар аст, ки дар соли 2023 ҷиҳати таҳияи концепсияи идентификатори ягонаи бонкӣ ва муайян намудани тарҳи Маркази ягонаи мушаххаскунӣ (SMART ID) тадбирҳои амалӣ андешида мешаванд.